

Artikel: The greater cause. Hoe Zweedse missiedocumenten bijdragen aan een vollediger beeld van ontwikkelingen in Frans Moyen Congo

Auteur: Manon Schouten

Verschenen in Skript Historisch Tijdschrift, jaargang 40.1, pp. 20-31.

© 2018 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Abstract: The postwar anti-colonial resistance that paved the way to the independence of many African colonies did not appear out of nowhere. Resistance groups could build upon the work of action groups that emerged in the early twentieth century out of discontent with the European colonial governments. André Matswa organized such an action group in French Moyen Congo during the interwar period, dubbed the Société Amicale. Postmortem, Matswa became a Messiah for the people of Moyen Congo, but he was already an important and influential figure in the 1920's and 1930's. In 1929 Matswa, who operated from Paris, sent two delegates from the Société to Moyen Congo to collect money to further the aims of his organization. Surprisingly, large sums of money were collected, but the French colonial authorities never cared to discover why. To understand how Matswa's Société could convince the people of Moyen Congo, the documentation of Swedish missionaries has, perhaps unexpectedly, proven to be extraordinarily useful.

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

THE GREATER CAUSE

Hoe Zweedse missiedocumenten bijdragen aan een vollediger beeld
van ontwikkelingen in Frans Moyen Congo

Manon Schouten

Winnaar Skriptieprijs

Historici hebben de neiging om conclusies te baseren op de bronnen die voorhanden zijn. In het geval van koloniaal Afrika aan het begin van de twintigste eeuw zijn dat overwegend overheidsdocumenten. Het beeld van Frans Moyo Congo tijdens het interbellum is zelfs bijna uitsluitend gebaseerd op officieel materiaal. Dit is problematisch, want deze bronnen zijn gekleurd en soms zelfs gemanipuleerd. Bronnen buiten de eenzijdige, officiële overheidsdocumenten bieden historici een vollediger en meer genuanceerd inzicht in vele onderwerpen. Dit artikel illustreert hoe notities, brieven en verslagen van Zweedse missionarissen een waardevolle bron vormen om meer te weten te komen over de Société Amicale, een actiegroep in Moyo Congo, die in 1926 door André Matswa vanuit Parijs opgericht werd. De vraag die beantwoord wordt, is hoe de Société Amicale tijdens het interbellum steun kon verwerven van de Congolese bevolking.

PARIJS DOET EEN BEROEP OP HET POOLDISTRICT

Het antiekoloniale verzet dat na de Tweede Wereldoorlog de weg vrijmaakte voor de onafhankelijkheid van veel Afrikaanse koloniën ontstond natuurlijk niet zomaar. Veel protestbewegingen bouwden voort op het gedachtegoed van actiegroepen die reeds aan het begin van de twintigste eeuw opkwamen vanuit ontevredenheid over het Europese koloniale bestuur. Vandaag de dag staat de bovengenoemde André Matswa het best bekend als Messias en spil van een religie. In de Republiek Congo gelooft men dat hij als Verlosser zal terugkeren naar zijn geboortestreek, waarop een nieuwe tijd voor de Afrikanen zal aanbreken.¹ Matswa was al een belangrijk figuur tijdens het interbellum. In 1926 richtte hij namelijk een actiegroep op die hulp zou bieden aan de Congolese bevolking.

Matswa werd in 1899 geboren in Moyo Congo, de Franse kolonie gevestigd rondom de stad Brazzaville.² Hij werkte als ambtenaar en diende in het Franse leger voordat hij tijdens het interbellum naar Parijs trok. Door zijn ervaringen in het leger beseftte hij dat de bevolking van Moyo Congo gebukt ging onder de Franse kolonisatie.³ In Parijs werkte hij zijn opvattingen uit en in 1926 richtte hij een organisatie op: de Société Amicale des Originaires de l'A.E.F. (Société Amicale). De Société 'moest vriendschap

tussen Congolezen versterken en zou leden helpen die zich buiten hun eigen schuld om in een moeilijke situatie bevonden'.⁴ Daarmee zou de Société zowel een verbond van Congolezen, als een noodhulporganisatie worden. Om dit doel te bereiken, organiseerde Matswa in 1929 een geldinzameling onder de *Bakongo* –de bevolkingsgroep waartoe hij zelf ook behoorde– in het Pooldistrict (gelegen in het zuidoosten van de huidige Republiek Congo). Tot ieders verbazing werden er enorme bedragen voor de Société Amicale opgehaald. Kort hierna werd Matswa echter gearresteerd en veroordeeld voor 'zwendelarij'.⁵ In 1942 overleed hij in gevangenschap. Zijn lichaam zou direct daarop begraven zijn, wat onder zijn volgers voor sterke vermoedens van onrechtmatig handelen door de kolonisator zorgde.⁶ Na Matswa's dood riepen de leden van de Société Amicale (de Amicalisten) hun 'verdwenen' leider uit tot profeet, zodat er een religie rondom de figuur André Matswa ontstond (het Matswanisme).⁷

Minstens net zo opvallend en interessant als de deïficatie van Matswa is de geldinzameling in het Pooldistrict van 1929. Schattingen van het ingezamelde totaalbedrag variëren van 100.000 tot 300.000 franc, terwijl een standaard maandinkomen in het gebied destijds ongeveer 20 franc bedroeg.⁸ Dit roept de vraag op wat de twee gedelegeerden van de Société, Pierre Nganga en Balou Constant,

verteld hebben toen zij het geld ophaalden. In het historiografisch debat zijn er verschillende veronderstellingen over hoe de bevolking overtuigd werd. Sommigen betogen dat het geld ingelegd zou worden in een gezamenlijk internationaal hulpfonds.⁹ Anderen relateren de doelen van de Société alleen aan de inwoners van Moyen Congo en zien de grote transacties als een manier van de bevolking om zichzelf vrij te kopen van de arbeid die de kolonisator van hen vereiste: de bouw van een spoorweg.¹⁰ Weer anderen stellen dat de betalingen de bevolking het gevoel zouden geven dat zij zichzelf konden verheffen tot dezelfde status en levensstandaard als de Fransen (of als de Congolezen in Frankrijk).¹¹ De Franse autoriteiten hebben niet gepoogd te achterhalen waarom de Bakongo zoveel geld aan de Société Amicale overhandigden, dus uit louter Frans bronmateriaal kan niet afgeleid worden hoe de organisatie plotseling zo'n enorme grip kon krijgen op de bevolking.

Het Zweedse Rijksarkivert beschikt helaas niet over foto's van André Matswa. Wel heeft Andersson deze afbeelding van Matswa in Frans militair uniform opgenomen in zijn *Messianic Popular Movements*.
(bron: Andersson, *Messianic Popular*)

PROBLEMATISCHE BRONNEN

Historici kijken vaak naar overheidsdocumenten om de geschiedenis van de Afrikaanse koloniën te onderzoeken, maar deze bronnen zijn in hoge mate politiek gekleurd en vaak ook gemanipuleerd om een bepaald doel te dienen. In staatsverslagen werden de zaken nog weleens gepresenteerd zoals de autoriteiten ze graag wilden zien en daarmee zijn zulke documenten niet altijd een afspiegeling van de realiteit in de koloniën. Alternatieve documenten die ter plekke werden bijgehouden door niet-Europeanen zijn schaars. Zeker bij onderzoek naar het dagelijks leven van de mensen die onder koloniale heerschappij leefden, vormen officiële overheidsdocumenten een problematische informatiebron. Het koloniale bestuur hield zich over het algemeen namelijk niet bezig met de ervaringen van het volk waarover zij regeerden.

Bij onderzoek naar de beleavingswereld van gewone mensen, kan het nuttig zijn om op onconventionele plekken naar informatie te zoeken. In het dagboek van een bereide antropoloog kan bijvoorbeeld incidenteel iets opgeschreven zijn over het doen en laten van de lokale bevolking in de koloniën. Zo'n document vormt dan een serendipiteuze bron: een document dat toevallig en onbedoeld informatie bevat over iets dat niets met het oorspronkelijke doel van het document te maken heeft. Bij het achterhalen waarom de Société Amicale zo populair werd onder de bevolking van het Pooldistrict (en hoe het kwam dat de geldinzameling van 1929 zo'n succes werd), vormen de geschreven verslagen van Zweedse missionarissen een serendipiteuze bron bij uitstek.

SWEDISH MISSIONARIES, I PRESUME?

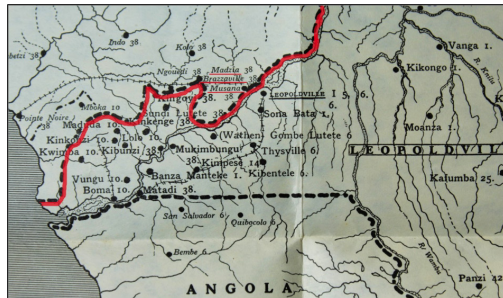
Allereerst is het nuttig om de relatie tussen Zweedse missionarissen en Frans Moyen Congo toe te lichten. Het hierboven genoemde bronnencorpus omvat de documentatie van de *Svenska Missionsförbundet* (Zweedse Missievereniging, SMF) die aan het begin van de twintigste eeuw in Frans Moyen Congo opereerde. In 1878 vestigde de multinationale protestantse Livingstone Inland Mission (LIM) de eerste missiestations in Neder-Congo, de benedenloop van de Congorivier. Dit gebied werd het beginpunt van waaruit de Europeanen het binnenland exploreerden. In 1882 begon de volledig Zweedse SMF eigen missiestations te vestigen en tijdens het interbellum hoorden Zweedse officieren, kapiteins en missionarissen bij de vaste bemanning van de Europese vestigingen.¹² Tevens was Zweden aanwezig als één van de machten bij de Koloniale Conferentie van Berlijn in 1884-1885 (waarbij de *Scramble for Africa* geformaliseerd werd), hoewel het land nooit een territoriale aanspraak deed op Afrika. Des te verrassender is het dat de Zweedse missie in koloniaal Afrika een serieuze en omvangrijke onderneming was, zowel vergeleken bij inspanningen van andere landen, als vergeleken bij Zweedse inspanningen elders in de wereld. Het aantal Zweedse missie-

posten getuigt hiervan. Alleen al in de Franse kolonie Moyen Congo waren er elf vestigingen, waarvan Musana en Brazzaville de belangrijkste waren.¹³

De missieposten werden opzettelijk dicht bij de Congolese bevolking geplaatst en niet bij de administratieve centra van het koloniale bestuur. Zo hadden de missionarissen letterlijk en figuurlijk het meeste zicht op de bevolking, wat hen zou helpen in hun werkzaamheden. De Svenska Missionsförbundet richtte haar pijlen reeds in een vroeg stadium op Neder-Congo. De andere Europese religieuze genootschappen beschouwden hun missieposten in Neder-Congo als inferieure schakels tussen de Atlantische Oceaan en het voor hen belangrijkere gebied Boven-Congo, maar de SMF beperkte zich juist tot de missie in Neder-Congo.¹⁴

Verder onderscheidden de Zweedse missionarissen zich door de interesse die zij toonden in het alledaagse leven van de Congolese bevolking. Zo hechtten zij over het algemeen veel waarde aan taalstudie. De Zweedse missionarissen leerden Kikongo (een Bantoetaal) en er werd constant gezocht naar de meest efficiënte manieren van communicatie tussen de missie en de bevolking. Dit had te maken met het protestantse dogma: omdat gelovigen de Bijbel op hun eigen manier mogen interpreteren, achtten de Zweden het logisch en noodzakelijk om in het Kikongo te prediken en om de Bijbel in het Kikongo te publiceren. Ze geloofden bovendien dat de taal van de lokale bevolking de sleutel was tot het geheel van hun cultuur.¹⁵

Het is echter niet gerechtvaardigd om de Zweedse missie als filantropische weldoener te beschouwen. De hierboven beschreven cultuurappreciatie was beperkt. In het beleid van de SMF werd namelijk ook opgenomen dat 'oude gewoonten en opvattingen', zoals dans, afgodsfeesten, bepaalde haardracht en jammeren om de doden, 'krachtig bestreden' moesten worden.¹⁶ In zekere zin maakt dit de houding van de Zweedse missionarissen dubbelzinnig. Enerzijds respecteerden zij de belevingswereld van de bevolking, anderzijds volgden zij ook het beleid van de SMF,

Detail van Neder-Congo tijdens het interbellum. De grens tussen Moyen Congo en Belgisch Congo is met een dikke lijn aangegeven. Te zien is hoe veel ruraal gebied de Franse kolonie kende. De missieposten van de SMF in het Pooldistrict (Madzia, Brazzaville en Musana) zijn onderstreept. Eigen arcering op *Carte Missionnaire du Congo Belge* (aanvullende informatie ontbreekt)
(bron: Privaatarkiv Manne Lundgren: J. Kartor & Ritningar, J1)

dat gebaseerd was op de christelijk-protestantse leer en daarom allerlei traditionele Afrikaanse uitingen en gewoonten afwees. De Zweedse houding is echter beter te begrijpen wanneer deze elementen omgedraaid worden: de missionarissen voerden het beleid van de SMF uit, maar hadden ook oprechte interesse in de beleavingswereld van de bevolking.

Vanwege hun positie als absolute buitenstaander (én wit, én protestants, én Zweedstalig) hebben de Zweedse missionarissen eerst het vertrouwen van de bevolking moeten winnen voordat zij hun werkzaamheden konden uitvoeren. Zij hebben het gebied en zijn inwoners daardoor op een geheel eigen wijze benaderd, namelijk met een meer open houding. Bovendien opereerde de Zweedse missie onafhankelijk van koloniale overheidsinstanties. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Franse en Belgische missionarissen, hoefden de SMF-missionarissen zich niet te verantwoorden tegenover een koloniale regering. Daarmee genoten zij bij voorbaat al meer handelingsvrijheid dan de katholieke missie in het gebied en dit maakt de SMF-documentatie zeer waardevol. De Zweedse missionarissen konden zich concentreren op de alledaagse bezigheden van de bevolking, in plaats van op het functioneren van een koloniaal staatsapparaat.

EENZIJDIGHEID DOORBREKEN, SELECTIVITEIT OMZEILEN

De documenten die de Zweedse missionarissen bijhielden liggen opgeslagen in het *Riksarkivet*, het Zweedse Nationale Archief in Stockholm.¹⁷ In de Zweedse archieven liggen niet alleen officiële documenten (bestemd voor bijvoorbeeld het hoofd van de SMF of voor de Franse koloniale overheid), maar ook privécollecties van Zweedse missionarissen die in Moyo Congo leefden en werkten. Logischerwijs zijn er juist in dergelijk materiaal opvallende uitspraken en oprechte meningen te vinden (en in dit specifieke geval, ook uitspraken die tegen het officiële Franse beleid ingingen).¹⁸ Deze tot dusver ononderzochte documenten geven inzicht in de ontwikkelingen in de Europese koloniën tijdens de twintigste eeuw en kunnen dus ook goed gebruikt worden bij onderzoek naar de *Société Amicale*.

Weinig historici beseffen dat er aan onze historische kennis van de Afrikaanse koloniën nog altijd een soort 'Europees overheidsmonopolie' kleeft. Over de belangrijkste ontwikkelingen in Moyo Congo werd vooral geschreven door de koloniale autoriteiten. Zij moesten ervoor zorgen dat het dagelijks bestuur binnen de kolonie soepel verliep. Wanneer er zich problemen voordeden, zoals lokale opstanden of vetes tussen bevolkingsgroepen, waren de Franse autoriteiten als eerste ter plaatse. Zij probeerden tot op zekere hoogte te achterhalen wat er aan de hand was en zochten zo snel mogelijk een passende oplossing. De documentatie hiervan vindt men in officiële rapporten, brieven en verslagen.

Er werd echter niet over iedere futiliteit een verslag geschreven; zeker

niet indien er iets gebeurd was dat men liever wilde vergeten. Was een Frans gezaghebber bijvoorbeeld uitgedaagd door de bevolking, dan 'vergat' hij dat uit eigenbelang op te schrijven in de brieven naar zijn meerderen. En wat er wel bijgehouden werd, werd vaak in zulke termen vastgelegd dat het bericht overeenkwam met het voorgenomen beleid van de koloniale regering, of het werd op zodanige wijze gepresenteerd dat men geen imago schade leed.

Deze problematiek is bekend onder historici, maar waar veelal overheen gekeken wordt, is dat er in sommige gevallen ook nog andere personen ter plaatse aanwezig waren. In het geval van Moyen Congo, leefde en werkte er een aanzienlijk aantal geletterde Zweedse missionarissen tussen de lokale bevolking. Omdat zij baat hadden bij een zo volledig mogelijk begrip van de situatie, hielden zij –net als de autoriteiten– verslagen en dagboeken bij. Daarnaast schreven ze elkaar over gebeurtenissen die hen urgent leken; om elkaar te helpen en voor te bereiden op wat er komen zou.

De Zweedse missionarissen hadden echter andere belangen dan de Franse koloniale overheid. Hun focus lag meer op de alledaagse bezigheden van de bevolking dan op de implicaties die dit kon hebben voor de koloniale staat. Het materiaal van de SMF kan daarmee gebruikt worden om de stellingen uit het Franse overheidsmateriaal te controleren en eventueel te nuanceren. Daarnaast helpt het analyseren van de SMF-documentatie om tot een vollediger beeld van de historische context in Moyen Congo te komen. Omdat de Zweden staatkundig niets te verliezen hadden in de koloniën, waren zij veel vrijer dan de Franse en Belgische missionarissen om openlijk en vanuit hun eigen, onafhankelijke visie over allerlei kwesties te speculeren en te schrijven.

De ervaringen van de bevolking in de koloniën vormen een onderwerp dat moeilijk te onderzoeken is, omdat schriftelijke bronnen van henzelf vaak ontbreken. Met het oog op bovenstaande, bieden de dagboeken en brieven van de Zweedse missionarissen (toevallige) informatie die van grote waarde kan zijn bij analyses van de beleavingswereld van gemeenschappen onder koloniale heerschappij. Historici zijn zich bewust van de preoccupaties van koloniale staatsapparaten die in officiële documenten geslopen zijn, maar toch blijven zij zich op deze documenten baseren. Juist de Zweedse mis-siedocumenten komen van pas bij het doorbreken van deze eenzijdigheid.

'DONKERE ENGELN' DIE DE LEVENSWIJZE VAN DE BEVOLKING AANVIELEN

In Moyen Congo transformeerden de koloniale autoriteiten het maatschappelijk leven van de bevolking. Dit bleek onder meer uit de introductie van nieuwe economische systemen en Europees-geïnspireerde bestuursstructuren, waardoor machtsposities verschoven. De koloniale autoriteiten wezen soms bijvoorbeeld *chefs* aan op basis van criteria die voor de Congolezen niet legitiem of relevant waren.¹⁹ Inheems ambachtswerk

werd weggeconcurrereerd door Afrikaanse imitaties van allerlei Europese goederen en binnen agrarische gemeenschappen werden gereedschappen en zaden steeds vaker uitsluitend door de kolonisator verstrekt.²⁰ Op sommige plekken bracht de kolonisatie simpelweg honger teweeg, bijvoorbeeld waar militaire expedities dorpsvoorraden innamen of vernietigden en waar het deel van de populatie dat geen voedsel produceerde toenam.²¹ Daarnaast zorgden polio, pokken, griep en slaapziekte (door veel Congolezen getypeerd als 'buitenlandse ziektes') voor demografische en sociale schade.²² Ten slotte controleerde de koloniale regering zelfs het privéleven, bijvoorbeeld door muziek, zang en dans te reguleren.

Moyen Congo maakte aan het begin van het koloniale tijdperk een periode van ontvolking door. Dit werd veroorzaakt door het beleid waarmee de opkomende koloniale staat de bevolking wilde beheersen.²³ Op sommige plekken ontstonden arbeidstekorten omdat veel (jonge)mannen voor de kolonisator moesten werken.²⁴ Vooral de constructie van de Brazzaville-Océanspoorweg eiste veel van de beschikbare bevolking op en sterftcijfers in het gebied waren hoog.²⁵ Om dat lot te ontvluchten, trok de bevolking van sommige dorpen collectief de bossen in. Missionaris Lundgren schreef in februari 1931 dat grote dorpen rondom Nsoki en Nsembo om die reden verlaten waren.²⁶ Ook het kruiersysteem (waarbij de Congolezen over grote afstanden spullen moesten dragen) werd gehegeld. Antropologe Yolanda Covington-Ward citeert een Zweedse missionaris die schrijft dat het vervoeren van zware ladingen naar het Pooldistrict de doodsoorzaak van vele Congolese mannen was.²⁷

De vrijere manier van schrijven die de Zweedse missionarissen hanteerden, uitte zich op verschillende manieren. In de Zweedse missiedocumentatie zijn uitspraken en observaties te vinden die het imago van de koloniale regering nuanceren en zelfs aantasten. Zo schreef missionaris Lundgren in het missiedagboek van Musana dat de staatsmilities 'donkere engelen' (duivels) waren die de mensen inhumain behandelden.²⁸ En missionaris Johansson noteerde dat het kruiersysteem ervoor gezorgd had dat vele dorpen langs de aanvoerroutes verlaten werden. Hij schreef: 'Allen zijn gevlucht uit angst voor *Bula Matadi*', dat wil zeggen: de witte kolonisten. 'Zo'n overheid vreet haar onderdanen op'.²⁹ Bovendien was er in de missiedagboeken en SMF-conferentienotulen in veel gevallen ruimte gereserveerd om te beschrijven wat er ter plekke gaande was en hoe de bevolking daarop reageerde. Missionaris Sjöholm concludeerde aan de hand van gesprekken met de bevolking bijvoorbeeld dat de aanleg van de Brazzaville-Océanspoorweg 'een geval van plundering door de blanken [de Fransen]' was.³⁰

Omdat de meeste leden van de Société Amicale tot de kleine burgerij behoorden en over bescheiden middelen beschikten, moeten zij een goede reden gehad hebben om tijdens de inzameling van 1929 zoveel geld aan de

Société te doneren. De Franse koloniale autoriteiten merkten natuurlijk ook op dat Matswa vanuit Parijs iets losmaakte onder de koloniale bevolking. Zoals in de introductie al besproken is, grepen zij echter direct in en werd de Société Amicale afgedaan als een dubieuze club met potentieel ongewenste plannen. De Franse overheid berichtte consistent negatief over de actiegroep van Matswa, maar aan de hand van de Zweedse missiedocumenten bleek dit een incompleet verhaal te zijn. Het bleek dat de speerpunten die Matswa formuleerde, precies inspeelden op hetgeen de Bakongo op dat moment nodig hadden.

‘MET EEN BEETJE GELD IS HET MAKKELIJK’

In 1909 beschreef Zweeds missionaris Sven Flodén de situatie als volgt:

The natives [...] asked why strangers should push into their country, exploit their soil, make laws for them, extort taxes from them, force them to work and to do military service. But this was not all. They also suffered injustices, they were beaten and punished by these invaders³¹

Flodén schreef dit vanuit Kibunzi, in het toenmalige Belgisch Congo, maar zijn samenvattende beschrijving is ook zeker toepasbaar op het nabijgelegen Poolgebied in Frans Moyen Congo. Gedwongen arbeid, aantasting van traditionele vormen van (spiritueel) leiderschap, ziekte-epidemieën en negatieve sociale veranderingen waren er tijdens het interbellum namelijk aan de orde van de dag.³² Het resultaat was dat er in veel gebieden onder direct koloniaal bestuur allerlei organisaties opkwamen die hierop inspeelden. Sommige van deze bewegingen pasten in een messianistisch-profetische traditie, waarbij zich een semimystieke groepering vormde rondom een charismatisch (religieus) leidersfiguur met een krachtige wereldse boodschap en/of bepaalde bovennatuurlijke kwaliteiten, andere organisaties vormden voorlopers van wat later pan-Afrikaanse actiegroepen zouden worden.

De Société Amicale vervulde uiteindelijk beide rollen, maar tijdens het interbellum wilde Matswa vooral aan het hoofd staan van een organisatie die de Bakongo steun verschafte. Het is duidelijk dat de belofte die uitging van de Société de bevolking aansprak. Deze boodschap –die Nganga en Constant tijdens de geldinzameling verkondigden– was voor de Bakongo vanwege de nadelige situatie waarin zij op dat moment leefden, interessant en overtuigend genoeg om er (veel) geld en aandacht aan te besteden. De bevolking werd ervan overtuigd dat zij gelijk kon worden aan de witte bevolking wanneer zij bijdroegen aan de Société Amicale. Onderstaande oproep illustreert dit:

Aanschouw ons in M'Poutou [Parijs]: we zijn zoals de blanken, worden ook zo beschouwd. We verdienen veel geld voor kleding en eten. We eten op dezelfde plekken als de blanken. We slapen op dezelfde mooie plekken als de blanken van Kin en Brazzaville. Jullie moeten het ook zo doen. Met een beetje geld is het makkelijk.³³

Ook Marius Duriez, die in de jaren vijftig directeur van het Franse overheidskantoor voor koloniale zaken was, schreef dat Matswa, Nganga en Constant zich richtten op het worden tot *les égaux des Européens*.³⁴ Aangezien de bevolking van Moyen Congo door het kolonialisme Frans onderdaan geworden was, begrepen zij niet waarom Franse Congolezen niet dezelfde rechten als de Fransen kregen. Het was Matswa's intentie om de Congolezen van de westerse, koloniale onderdrukking te redden en hen een gevoel van eigenwaarde (terug) te geven, bevestigt historica Anne Sundberg.³⁵ De leden van de Société begrepen dat hier geld voor nodig was en zij geloofden zo sterk in Matswa's belofte dat zij allen vol overtuiging bijdroegen aan de geldinzameling van 1929. De leefomstandigheden in de kolonie creëerden de voedingsbodem voor het aanhangen van groeperingen en leiders met aantrekkelijke beloftes; iets wat overigens een terugkerend thema in de geschiedenis is. Op die manier werd ook de Société Amicale gesteund omdat zij de bevolking heil binnen een ontwrichte samenleving verschaftte.

CONCLUSIE: THE GREATER CAUSE

Om vragen te beantwoorden over de beleavingswereld van gemeenschappen die onder koloniale heerschappij leefden, vormen officiële overheidsdocumenten een problematische en absoluut ontoereikende informatiebron. In het geval van Frans Moyen Congo hielden de koloniale autoriteiten zich vooral bezig met een soepel bestuursverloop. De documentatie hiervan omvat onvolledige verslagen van gebeurtenissen, zodat het koloniale ingrijpen gerechtvaardigd zou lijken. Deze gekleurde eenzijdigheid kan beschouwd worden als een 'Europees overheidsmonopolie' dat aan onze historische kennis van de Afrikaanse koloniën kleeft.

Willen historici dichterbij een reconstructie van wat er destijds speelde komen, dan moeten de officiële staatsdocumenten naast alternatieve bronnen gelegd worden. In deze casestudy vormt de documentatie van de Zweedse missie in Moyen Congo een serendipiteuze bron bij uitstek om de eenzijdigheid van het Franse materiaal te doorbreken. De SMF-missionarissen hoefden zich niet te verantwoorden tegenover een koloniale regering en konden zich concentreren op de alledaagse bezigheden van de bevolking, in plaats van op het functioneren van een koloniaal staatsapparaat. Zo kwam er uit de Zweedse missiedocumenten naar voren dat er in de jaren twintig in Moyen Congo meer speel-

de dan de Franse koloniale overheid opmerkte (of wilde opmerken).

Hoe kon de Société Amicale onder leiding van André Matswa tijdens het interbellum steun verwerven van de Congolese bevolking en hoe kon de geldinzameling van 1929 zo succesvol worden? Aan de hand van archiefonderzoek in Stockholm bleek dat de Bakongo de Société Amicale niet zonder reden zoveel geld overhandigd hebben en dat André Matswa niet zomaar een onruststoker was die de autoriteiten in zijn geboorteregio wilde uitdagen. De bevolking ging gebukt onder de Franse koloniale heerschappij en er werd gedacht dat de Société Amicale dit leed kon verzachten. Matswa, Nganga en Constant beloofden de inwoners van het Pooldistrict te helpen. De leefomstandigheden ter plekke vormden dus een *sine qua non* voor het succes van de organisatie.

Het steunen van de Société Amicale omvatte tijdens het interbellum een enorm vertrouwen in de belofte die van de organisatie uitging. Omdat de Franse kolonisator het dagelijks leven van de bevolking in meerdere opzichten negatief beïnvloedde, was het zo gek nog niet om veel geld te besteden aan het verbeteren van deze situatie. Matswa speelde met zijn Société Amicale in op deze situatie en verschaftte de Bakongo precies waarnaar zij op dat moment verlangden: een gedeelde zaak die hen richting bood, volhardingskracht en een al dan niet hernieuwd gevoel van eigenwaarde. Het was een *greater cause* waar de bevolking graag haar middelen aan wijdde.

Alleen door zo veel mogelijk verschillende bronnen te analyseren, met elkaar te vergelijken en tegenover elkaar te plaatsen, kunnen historici tussen de regels door lezen en de onderdrukte of onderbelichte kanten van een verhaal ontdekken. In het verlengde hiervan, heeft mijn onderzoek aangetoond dat historici vaker buiten de gebaande paden op zoek moeten gaan naar bronmateriaal.

Manon Schouten volgt de research master African Studies aan de Universiteit van Leiden. Haar interesse vooral ligt bij koloniale geschiedenis en bij de Afrikaanse koloniën van de twintigste eeuw in het bijzonder.

NOTEN

- 1 Efraim Andersson, *Messianic popular movements in the Lower Congo* (Uppsala 1958) 200.
- 2 De kolonie Afrique Équatoriale Française (A.E.F.) bestond uit vier gebieden: Tsaad, Oubangui-Chari, Moyen Congo en Gabon. Het centrum was Brazzaville, waar zowel de gouverneur-generaal van A.E.F. als de gouverneur van Moyen Congo zetelde.
- 3 Phyllis Clark, 'Passionate engagements: A reading of Sony Labou Tansi's private ancestral shrine', *Research in African Literatures*, Volume 31, Number 3 (2000) 39–68, aldaar 45.
- 4 Archives Nationales D'Outre Mer (Aix en Provence), GG/GGAEF/5D78, 21-07-1926: Statuts de Société Amicale.
- 5 ANOM, GG/GGAEF/5D203.
- 6 Abel Kouvouama, 'Messianisme et ideologie', in: *document de travail nr.7 pour l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales* (Parijs 1982).
- 7 M. J. Duriez, *Etude du Balalisme: Presentee par M. J. Duriez, Administrateur de la France d'Outre Mer au Centre des Hautes Etudes d'Administration Musulmane* (Rapport de la Gouvernement General de l'A.E.F., Section Islam Afrique Noire 1950) 12.
- 8 Bertil Åhman, Daniel Ndoundou. *Väckelseledare i den Evangeliska Kyrkan i Kongo*, proefschrift voor Kerk- en Missiestudies, Wereldchristendom en Interreligieuze Studies onder het Zweedse Instituut voor Missieonderzoek (Uppsala 2014) 54; Andersson *Messianic popular movements*, 119.
- 9 Duriez, *Etude du Balalisme*, 8.
- 10 Åhman, Daniel Ndoundou, 54.
- 11 Andersson, *Messianic popular movements*, 121.
- 12 Harald Jenssen-Tusch, *Skandinaver i Congo. Svenske, Norske og Danske mænds og kvinders virksomhed i den Uafhængige Congostat* (Aarhus 1906) 14.
- 13 Riksarkivet Döbelnsgatan, Årsrapport 1928–1930: Musana en Brazzaville.
- 14 Sigbert Axelson, *Culture confrontation in the Lower Congo. From the old Congo Kingdom to the Congo Independent State with special reference to the Swedish missionaries in the 1880's and 1890's* (Falköping 1970) 206–207.
- 15 Ibidem, 279–280.
- 16 Chima Korie ed., *Missions, states, and European expansion in Africa* (Londen 2007) 88.
- 17 De documentatie van de Svenska Missionsförbundet omvat zeer divers materiaal, van primaire documenten in de vorm van vergaderingnotulen, conferentieverslagen en dagboeken van missionarissen, tot aan secundair materiaal zoals literaire reisverslagen, boeken over de Congolese geschiedenis en publicaties van recente onderzoeken.
- 18 Ik heb het privéarchief van missionaris Emanuel (Manne) Lundgren [1898–1975] geraadpleegd in Marieberg, Stockholm. Wat hij en zijn collega's behielden in hun persoonlijke brieven, kwam niet altijd overeen met wat zij de Franse opzichters vertelden wanneer deze de Zweedse missieposten ter controle kwamen bezoeken (wat er aan de Fransen gerapporteerd was, werd vastgelegd in de officiële missiedagboeken).
- 19 Informatie uit de hoorcollegereeks 'Algemene Geschiedenis van de Contemporaine Tijd' (Leiden: Curriculum Geschiedenis Bachelor, propedeusejaar 2014–2015).
- 20 Andersson, *Messianic popular movements*, 10; Georges Balandier, *Ambiguous Africa: cultures in collision*. Translated from French by Helen Weaver (Londen 1966) 197–200.
- 21 Balandier, *Ambiguous Africa*, 197–200.
- 22 Rita Headrick, *Colonialism, health and illness in French Equatorial Africa, 1885–1935* (Atlanta 1994) 33, 155–163, 172; Covington-Ward, *Gesture and power*, 80.
- 23 Andersson, *Messianic popular movements*, 11.
- 24 Ibidem.
- 25 Ibidem, 236.
- 26 RD, *Dagbok för Musana Missionsstation (1927–1935)*: 09–02–1931.
- 27 Yolanda Covington-Ward, *Gesture and power. Religion, nationalism, and everyday performance in Congo* (Durham 2016) 79.
- 28 RD, *Dagbok för Musana Missionsstation (1927–1935)*: 31–01–1931.
- 29 Axelsson, *Culture confrontation*, 264.
- 30 Ibidem, 265.
- 31 Andersson, *Messianic Popular Movements*, 237–238.
- 32 Clark, 'Passionate engagements', 49; Covington-Ward, *Gesture and power*, 78.
- 33 Andersson, *Messianic popular movements*, 119–120.
- 34 Duriez, *Etude du Balalisme*, 7.
- 35 Anne Sundberg, *Religiösa rörelser i Afrika*, proefschrift onder het Sociologisch Instituut van de Universiteit van Lund, afdeling sociale antropologie (Lund 1993) 13.